

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

САВ'ЮК Анна Миколаївна

УДК 37:061.2-055.2](477.7)(091)"1850/1925"

**ПРОСВІТНИЦЬКО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЖІНОЧИХ
ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ
У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – ПЕРШІЙ ЧВЕРТІ ХХ СТОЛІТТЯ**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата педагогічних наук

Тернопіль – 2013

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Херсонському державному університеті, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор

Слюсаренко Ніна Віталіївна,
Херсонський державний університет,
професор кафедри педагогіки та психології.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор

Завгородня Тетяна Костянтинівна,
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника,
завідувач кафедри педагогіки імені Богдана Ступарика;

кандидат педагогічних наук, доцент

Пантюк Тетяна Ігорівна,
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка,
професор кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти.

Захист відбудеться 27 червня 2013 року о 10:⁰⁰ на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 58.053.01 у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка (зала засідань, вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027).

Автореферат розіслано 21 травня 2013 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. І. Янкович

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. На шляху демократичних перетворень, які нині відбуваються в Україні, першочерговим завданням є успадкування соціального досвіду нашого народу, що потребує детального вивчення історії вітчизняної культури та освіти.

У сучасному суспільстві сприймаються як належне рівні права чоловіків і жінок на навчання, освіту, професійну діяльність, володіння майном, участь у державотворенні, у формуванні органів влади. Проте, як засвідчує історія, тривалий час жіноцтво виконувало другорядну роль. Лише в другій половині XIX століття, повіривши у свою значущість, жінки почали шукати можливості та шляхи впливу на державотворчі процеси. Принциповим для виникнення жіночих ініціатив стало усвідомлення демократично налаштованими, освіченими жінками обмеження своїх прав, необхідності звільнення від утисків патріархального устрою. Важливим чинником було формування нового типу української жінки, яка відрізнялася відмовою від буденності життя, прагненням до корисної діяльності та професійної праці, відданістю обраній справі, ініціативністю. Необхідність відстоювати своє право на незалежну діяльність в умовах неготовності суспільства до підвищення соціального статусу жінок стимулювала їх активність, сприяла розкриттю духовного і творчого потенціалу. Жінки об'єднувались у громадські організації для вирішення суспільних проблем, серед яких питання жіночої освіти як необхідної умови прогресивного розвитку суспільства посідало чільне місце. Жіночі громадські організації, які діяли в Україні в кінці XIX – першій чверті XX століття, переймалися духом демократичних поглядів і виступали з критикою існуючої системи навчання та виховання, висували свій гуманно-демократичний навчально-виховний ідеал.

Сьогодні, коли жіночі організації знову є активними суб'єктами суспільного життя, вивчення історії становлення та розвитку їх просвітницько-педагогічної діяльності загалом, і зокрема, на Півдні України стає надзвичайно актуальним.

Гендерний рух, різнобічні прояви жіночих ініціатив, проблеми жіночої освіти виступають предметом активних досліджень учених починаючи з 90-х років XX століття. Вони вивчають й аналізують інтелектуальну та соціальну діяльність жіноцтва як в Україні загалом, так і в окремих її регіонах. Різним аспектам жіночої освіти та виховання присвячено праці О. Аніщенко, Л. Єршової, І. Малинко, Н. Слюсаренко, Т. Сухенко та ін.

Просвітницька діяльність громадських організацій в Україні привертала увагу Л. Березівської, Л. Вовк, Н. Гупан, Б. Євтуха, Н. Ничкало, Н. Побірченко, О. Сухомлинської, М. Ярмаченка та ін.

Проблема просвітницько-педагогічної діяльності жіночих громадських організацій знайшла відображення у наукових доробках Д. Багалієва, Т. Завгородньої, О. Маркевича, Г. Маслій,

М. Пантюка, Т. Пантюк, Н. Полонської, А. Преображенського, А. Скальковського та ін.

Діяльність громадських товариств на Півдні України частково висвітлена в роботах В. Боброва, В. Бондаренко, Є. Горбурова, О. Господаренко, Ю. Гузенко, А. Мисечко. Суспільно-політичні особливості Південного краю та їх вплив на формування напрямів освітянської політики щодо організації системи жіночої освіти проаналізовано у працях А. Бикової, В. Добровольської, М. Зінченка, Г. Лактіонової, М. Левицького, О. Ліхачової, В. Майбороди, М. Песковського, О. Піллер та ін.

Різним історичним періодам просвітницько-педагогічної діяльності жіночих громадських організацій на Україні присвятили свої роботи О. Кобельська, З. Нагачевська, Л. Смоляр. Проте, науковці вивчали діяльність жіночих ініціатив здебільшого у західному та центральному регіонах України. Лише незначна увага приділялася жіночим громадським організаціям Півдня України. Їх діяльності були притаманні особливості, не виявлені на інших територіях. У цьому регіоні внаслідок його мультинаціональності та полікультурності жіночі громадські організації поділялися за національною та релігійною приналежністю, а також за професійними інтересами та ін., що зумовлювало специфіку суспільних рухів.

Отже, цілісного дослідження просвітницько-педагогічної діяльності жіночих громадських організацій на Півдні України не виявлено. Водночас його актуальність для розширення та модернізації системи національної освіти в умовах демократичних перетворень, виховання молоді в національно свідомому дусі очевидна, що і зумовило вибір теми дисертації «Просвітницько-педагогічна діяльність жіночих громадських організацій на Півдні України у другій половині XIX – першій чверті XX століття».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційну роботу виконано відповідно до теми «Провідні тенденції підготовки фахівців у галузі освіти в контексті Болонського процесу» (державний реєстраційний номер 0109U002277). Тема дисертаційного дослідження затверджена вченою радою Херсонського державного університету (протокол № 5 від 27.01.2008 р.), узгоджена рішенням бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук АПН України (протокол № 4 від 22.04.2008 р.) та уточнена вченою радою Херсонського державного університету (протокол № 7 від 02.02.2009 р.).

Об'єктом дослідження є становлення та розвиток просвітницько-педагогічної діяльності жіночих громадських організацій в Україні.

Предмет дослідження – напрями, методи і форми просвітницько-педагогічної діяльності жіночих громадських організацій на Півдні України у другій половині XIX – першій чверті XX століття.

Мета дослідження: здійснити ретроспективний аналіз просвітницько-педагогічної діяльності жіночих громадських організацій на Півдні України у другій половині XIX – першій чверті XX століття та виявити перспективи реалізації позитивних ідей у сучасному жіночому русі.

Досягнення поставленої мети вимагає вирішення таких **завдань**:

1. На основі аналізу джерельної бази виявити соціально-економічні та загальноосвітні чинники становлення та розвитку жіночих громадських організацій на Півдні України.
2. Розробити авторську періодизацію становлення та розвитку просвітницько-педагогічної діяльності жіночих громадських організацій на Півдні України у другій половині XIX – першій чверті XX століття і проаналізувати напрями їх роботи.
3. Охарактеризувати методи та форми просвітницько-педагогічної діяльності жіночих громадських організацій на Півдні України у другій половині XIX – першій чверті XX століття.
4. Здійснити порівняльний аналіз просвітницько-педагогічної діяльності жіночих громадських організацій Півдня України другої половини XIX – першої чверті XX століття та сучасних жіночих громадських об'єднань.

Для реалізації поставлених завдань використано **методи дослідження**: пошуково-бібліографічний, що дав змогу систематизувати та класифікувати філософську, історико-педагогічну, методичну літературу, вивчити архівні фонди, бібліотечні каталоги, бібліографічні видання, періодичну пресу для отримання необхідного інформаційного матеріалу з означеної проблеми з його наступною статистичною обробкою; понятійно-термінологічний аналіз для з'ясування та уточнення сутності понять «жіночі громадські об'єднання», «жіночі громадські організації», «просвітницько-педагогічна діяльність жіночих громадських організацій»; аналіз, синтез та узагальнення напрямів просвітницько-педагогічної діяльності жіночих громадських організацій на Півдні України, що сприяло виявленню структурних складників змісту реалізації просвітніх жіночих ініціатив на Півдні України у другій половині XIX – першій чверті XX століття; історико-педагогічний аналіз, що дав змогу простежити еволюцію соціальної активності жінок і можливості їх впливу на державотворчі, освітні процеси регіону, визначити основні етапи і досягнення жіночих громадських організацій на Півдні України у другій половині XIX – першій чверті XX століття.

Джерельною базою дисертації слугували різноманітні за характером і змістом документи і матеріали, що стосуються питань теми роботи та зберігаються у фондах Національної бібліотеки України імені В. Вернадського, Науково-педагогічної бібліотеки імені В. Сухомлинського, наукової бібліотеки Миколаївського краєзнавчого музею, Миколаївської обласної універсальної наукової бібліотеки імені О. Гмирява, Миколаївської науково-педагогічної бібліотеки; автентичні документально-фактологічні матеріали фондів Центрального державного архіву громадських

об'єднань України, Центрального державного історичного архіву України м. Києва, Державного архіву Миколаївської області, Державного архіву Херсонської області; вітчизняні державні та урядові документи законодавчо-регулятивного спрямування, які стосуються жіночої статі; документи конференцій, семінарів міжнародного, національного, регіонального рівнів з питань становлення та розвитку жіночого руху, жіночої освіти на Півдні України, навчальні плани, звіти приватних жіночих навчальних закладів, жіночих громадських організацій; історична та довідкова література щодо соціального статусу та становища жіноцтва в регіоні.

Хронологічні межі дослідження охоплюють другу половину XIX – першу чверть XX століття. Нижня хронологічна межа – 50-і роки XIX століття – пов'язана з першими проявами просвітницької діяльності жіночих громадських організацій на Півдні України, які активно переймали зарубіжний досвід жіночого руху. Визначальною подією, яка вплинула на розвиток жіночого руху, стало зібрання поборників жіночих прав у 1848 році в Сенека Фолз, штат Нью-Йорк (США), де була прийнята перша конвенція про права жінок. Як наслідок, можна було спостерігати прояви просвітніх ініціатив жіночих угруповань під час Кримської війни (1853–1856). Верхня хронологічна межа – 1925 рік – зумовлена припиненням діяльності жіночих громадських організацій на Півдні України у зв'язку з проголошенням досягнення рівності статей (зокрема, ліквідовано жіночий відділ, створений партією більшовиків після революції 1917 року для нагляду за справами, що стосуються жінок).

Географічні межі дослідження. У дисертації досліджується просвітницько-педагогічна діяльність жіночих громадських організацій у другій половині XIX – першій чверті XX століття у Південному регіоні України. До цього регіону належала територія, яка до 1919 року входила до складу Херсонської, Катеринославської і Таврійської губерній (без Кримського півострова, де українці становили меншість, а корінним населенням були кримські татари). Південна Україна своєю цілісністю відзначалась лише до 80-х років XIX століття. В наступні роки, у результаті бурхливого економічного розвитку, Південь України став достатньо сегментованою територією. На рубежі XIX–XX століть історики вирізняють підрегіони Півдня, які з'явилися за певних історично зумовлених територіально-економічних і соціальних причин. Одним із таких підрегіонів є Степовий Південний Схід (територія, що тяжіє до портових міст Одеси, Миколаєва, Херсона і простягається від Дніпра до Дунаю). Саме ця територія України стала об'єктом нашого дослідження.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що:

– *вперше здійснено* ретроспективний аналіз просвітницько-педагогічної діяльності жіночих громадських організацій на Півдні України у другій половині XIX – першій чверті XX століття та розроблено авторську періодизацію становлення та розвитку просвітницько-педагогічної

діяльності жіночих громадських організацій на Півдні України в означений період (перший етап – початковий (1850 – 1895), другий – суспільно-інтеграційний (1895 – 1906), третій – суспільно-громадського самовизначення (1906 – 1914), четвертий – згорання просвітницько-педагогічної діяльності жіночих громадських організацій (1914 – 1925));

– *проаналізовано* напрями (просвітницький, педагогічний, видавничий, благодійний, громадсько-політичний), охарактеризовано методи (бесіди, лекції, доповіді, вправи, привчання, доручення, заохочення та ін.) та форми (концерти, вистави, вечори, поїздки селами і регіонами, курси для безграмотних, агітаційні виступи тощо) їх діяльності;

– *виявлено* соціально-економічні (відсутність законодавчої бази про охорону материнства і дитинства, трудового законодавства щодо створення належних умов праці для жінок; вкрай обмежена можливість праці жінок на державній та інших службах, поширення демократичних ідей про рівні права жінок із чоловіками і пропагування нових форм сімейних взаємин, заснованих на рівноправ'ї) та загальноосвітні (реформування освітньої сфери, незадовільний матеріальний стан учителів, самодіяльність громадськості щодо поширення мережі шкіл унаслідок політики скорочення кількості навчальних закладів, активна діяльність товариства «Просвіта» та інших просвітніх громадських організацій) чинники становлення та розвитку жіночих громадських організацій на Півдні України;

– на основі порівняльного аналізу стану просвітницько-педагогічної діяльності сучасних жіночих громадських організацій на Півдні України з тими, що діяли у другій половині XIX – першій чверті XX століття *визначено* перспективи використання ідей вивченого досвіду сучасними жіночими організаціями (відкриття жіночих навчальних закладів: «Школа жінки-матері, жінки-дружини», «Інститут сім'ї для дівчат», «Інститут справжніх леді»; організація спільних просвітніх програм та проектів з державними органами влади; тісна співпраця з навчальними закладами регіону та ін.).

Подальшого розвитку набули основні напрями діяльності жіночих громадських організацій у сучасному освітньо-виховному просторі України.

Уведено у науковий обіг нові документи, факти, імена організаторів і керівників жіночих громадських організацій та інших жіночих ініціативних груп на Півдні України в другій половині XIX – першій чверті XX століття (ЦДІА України: Ф. 707 (оп. 225, од. зб. 149); ЦДІАК України: Ф. 1 (оп. 20, спр. 815, 819, 822, 825, 351, 1776, 1557); ЦДАГО України: Ф. 7 (оп. 1, спр. 22, 40), Ф. 1 (оп. 20, спр. 346, 348, 350), Ф. 707 (оп. 294, спр. 2); ЦДАВО України: Ф. 166 (оп.1, спр. 335); ДАХО: Ф. 413 (оп. 1, спр. 445, 520, 2232); ДАМО: Ф. 116 (оп.1, спр. 1), Ф. 117 (оп. 1, спр. 1), Ф. 121 (оп. 1, спр. 1), Ф. 122 (оп. 1, спр. 1), Ф. 128 (оп. 1, спр. 1,3), Ф. 216 (оп. 1, спр. 1155), Ф. 413 (оп. 1, спр. 445, 520, 2232), Ф. 229 (оп. 1, спр. 5, 782, 1163), Ф. 229 (оп. 4, спр.288), Ф. 230 (оп. 1, спр.

370), Ф. 239 (оп. 1, спр. 45), Ф. 240 (оп. 1, спр. 1, 8, 15, 19, 20), Ф. 481 (оп. 1, спр. 80).

Практичне значення дослідження полягає у розробці та впровадженні авторської програми елективного (варіативного) курсу «Становлення та розвиток просвітницько-педагогічної діяльності жіночих громадських організацій на Півдні України у другій половині XIX – першій чверті XX століття».

Підходи і досягнення в просвітній діяльності, що містяться в теоретичних положеннях дослідження, можуть бути використані в практиці розширення та модернізації системи національної освіти, моделюванні нових напрямів, методів та форм просвітницької діяльності жіночих громадських організацій, удосконаленні організації та змісту роботи сучасних навчально-виховних закладів.

Основні положення та результати дисертаційної роботи впроваджено в навчально-виховний процес Комунального вищого навчального закладу «Херсонська академія неперервної освіти» (довідка № 01-07/35 від 31.01.2013 р.), Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (довідка № 79 від 31.01.2013 р.), Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського (довідка № 26.1/151 від 01.02.2013 р.), Херсонського державного університету (довідка № 01-12/327 від 04.02.2013 р.), Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (довідка № 01-08/03/141 від 06.02.2013 р.).

Особистий внесок здобувача. У праці, написаній у співавторстві з Н. Слюсаренко [13], автором розкрито роль жіночих ініціатив в освітніх процесах України кінця XX століття на прикладах діяльності сучасних жіночих громадських організацій.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження обговорювалися у доповідях і повідомленнях на конференціях:

міжнародних: «Розвиток творчої особистості студента як суб'єкта педагогічної взаємодії» (м. Донецьк, 2008), «Розвиток творчої особистості студента як суб'єкта професійної самоактуалізації: проблеми, пошук, тенденції» (м. Донецьк, 2009), «Педагогічні основи становлення суб'єктності в освітньому просторі: проблема, пошук, рішення» (м. Бірбіджан, Росія, 2012);

всукраїнських: «Актуальні проблеми педагогіки та психології вищої технічної освіти» (м. Херсон, 2008), «Проблеми фахової підготовки спеціалістів з напрямку «Професійна освіта» (м. Херсон, 2008), «Сучасні пріоритети розвитку та виховання особистості» (м. Херсон, 2008), «В. О. Сухомлинський у діалозі з сучасністю: ціннісні виміри в освіті» (м. Херсон, 2009), «Університет як центр організації освітньо-виховного середовища у регіоні» (м. Миколаїв, 2009), «Перспективні інновації у підготовці педагогічних та інженерних кадрів: теорія, методологія, досвід» (м. Херсон, 2010), «Гендерна освіта в Україні: світоглядні та праксеологічні аспекти

реалізації» (м. Дніпропетровськ, 2011), «Психолого-педагогічні засади діяльності вчителя: історія, теорія, практика» (м. Херсон, 2011), «Методологічні та методичні проблеми формування історичної пам'яті учнівської молоді» (м. Херсон, 2012);

обласних: «Державно-громадське управління сучасним закладом освіти» (м. Херсон, 2008, 2010), «Превентивне виховання дітей і молоді: реалії та перспективи» (м. Херсон, 2010).

Публікації. Основні результати дослідження відображено у 14 наукових працях: серед них 10 – у провідних фахових наукових виданнях (з них 9 одноосібні), 1 – у збірнику наукових праць, 3 – у збірниках матеріалів конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (252 найменування), 8 додатків. У тексті вміщено 16 таблиць та 4 рисунки. Загальний обсяг роботи – 220 сторінок, із них 175 – основний текст.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання, методи дослідження, окреслено його джерельну базу, хронологічні та географічні межі, розкрито наукову новизну, практичне значення, подано інформацію про особистий внесок здобувача, апробацію і впровадження результатів дослідження, публікації, структуру та обсяг дисертації.

У **першому розділі** – «**Соціально-економічні та загальноосвітні чинники становлення та розвитку просвітницько-педагогічної діяльності жіночих громадських організацій на Півдні України у другій половині XIX – першій чверті XX століття**» на основі ретроспективного аналізу джерельної бази виявлено соціально-економічні та загальноосвітні чинники становлення та розвитку жіночих громадських організацій на Півдні України, охарактеризовано соціально-правовий статус жіноцтва в законодавчій та нормативно-правовій базі.

Проведений аналіз джерельної бази дав змогу розподілити її на документи і матеріали: з питань становлення та розвитку вітчизняної науково-педагогічної думки; з історії розвитку просвітнього руху в Україні; з історії жіночої освіти та гендерної проблематики; з історії діяльності просвітницько-педагогічних жіночих організацій в Україні; з проблем становлення та розвитку просвітницько-педагогічних жіночих організацій на Півдні України у другій половині XIX – першій чверті XX століття.

Кожна з виділених груп тією чи іншою мірою дає змогу отримати інформацію не лише про становлення і розвиток освіти, а й про історичні передумови, етапи та напрями діяльності жіночих громадських організацій в Україні та її регіонах.

На основі аналізу законодавчої та нормативно-правової бази, яка у другій половині XIX – першій чверті XX століття регламентувала життєдіяльність жінок Царської імперії загалом та на Півдні України зокрема, визначено, що їх не допускали до політичних і владних структур, до управління економікою і фінансами, обмежували доступ до володіння майном і нерухомістю.

Характерною ознакою Півдня України були унікальні економічні можливості регіону внаслідок багатих мінеральних ресурсів, родючих чорноземів, зручних угідь, функціонування потужного аграрно-промислового комплексу. Тому цей регіон був надзвичайно привабливим для людей, які прагнули отримати роботу та стати економічно незалежними. Незважаючи на те, що абсолютну більшість населення Півдня України становили українці, регіон відрізнявся своєю мультинаціональністю та полікультурністю. Пізній початок заселення даної території (кінець XVIII століття) і поєднання різних культур призвели до формування у населення волелюбних та демократичних поглядів. Це стосувалося й жінок, які, не дивлячись на загальноприйняті у державі патріархальні устої, переймали європейський досвід прогресивного жіноцтва, прагнули до саморозвитку та можливості впливати на державотворчі процеси. До того ж, стан освіченості жінок на Півдні України був досить високим. Вищезазнані особливості регіону зумовили появу специфічних рис, які були притаманні жіночим громадським організаціям на Півдні України: утворення організацій за національною та релігійною приналежністю («Євангельське піклування про дівичь», «Товариство Російських жінок у м. Херсоні», «Вірменське жіноче товариство» та ін.); створення значної кількості жіночих громадських організацій за професійними інтересами («Товариство сприяння жіночій сільськогосподарській освіті», «Товариство взаємодопомоги жінок-лікарок», «Одеське Товариство трудящих жінок» та ін.).

Виявлено, що у другій половині XIX – першій чверті XX століття генезис жіночого руху в Україні відбувався на тлі якісно нових в історії держави соціально-політичних процесів (відміна кріпосного права, ріст промислового виробництва, соціально-економічні реформи, реформи у сфері освіти та ін.). Соціально-політична ситуація на Півдні України характеризувалася суспільним підйомом в епоху післяреформеного періоду; формуванням груп за інтересами; послабленням цензури; виходом жіночих періодичних видань; діяльністю прогресивно налаштованої інтелігенції, в тому числі й жінок (учених, громадських діячів, публіцистів, літераторів, лікарів, юристів, педагогів), які пропагували вітчизняні і західноєвропейські ідеї демократичного перетворення державного устрою, рівноправ'я статей, підвищення ролі жінки у суспільстві та сімейних відносинах. Як наслідок, для українських жінок назріла необхідність відстоювати своє право на самостійне життя в умовах неготовності суспільства до підвищення їх соціального статусу.

Під час дослідження з'ясовано сутність понять «жіночі громадські об'єднання», «жіночі

громадські організації» та визначено, що «просвітницько-педагогічна діяльність жіночих громадських організацій» – це організована діяльність жіночих угруповань, об'єднаних спільними інтересами, для пошуку й реалізації методів та форм позитивного впливу на загальний розвиток просвіти представниць жіночої статі.

Встановлено, що в другій половині XIX століття розвиток просвітницько-педагогічної діяльності жіночих громадських організацій на Півдні України відбувався під впливом декількох соціально-економічних (відсутність законодавчої бази про охорону материнства і дитинства, трудового законодавства щодо створення належних умов праці для жінок; вкрай обмежена можливість праці жінок на державній та інших службах, поширення демократичних ідей про рівні права жінок із чоловіками і пропагування нових форм сімейних взаємин, заснованих на рівноправ'ї) та загальноосвітніх (реформування освітньої сфери, незадовільний матеріальний стан учителів, самодіяльність громадськості щодо поширення мережі шкіл унаслідок політики скорочення кількості навчальних закладів, активна діяльність товариства «Просвіта» та інших просвітніх громадських організацій) чинників.

Відміна кріпосного права, розвиток економічних відносин, становлення капіталістичного способу виробництва з опорою на найману працю істотно вплинули на становище жінок у професійній сфері. Їм було відкрито доступ до робітничих професій, надано можливість змінити індивідуальну працю в сільському господарстві на колективну фабричну роботу. Зростаюче капіталістичне господарство мало великий попит у праці жінок як дешевій робочій силі. Проте, вимоги нової економічної системи вступали в протиріччя з феодално-кріпосними уявленнями про роль жінки в суспільстві, відповідно до яких представниці «слабкої статі» займали підлегле, другорядне становище. Тому політика уряду щодо змін соціально-правового статусу жінок була вкрай непослідовною. Розширення початкової жіночої народної освіти то підтримувалось, то гальмувалось. Проблеми середньої та вищої жіночої освіти постійно обговорювалися у державних керівних структурах, часто висвітлювалися у пресі, але систематичного практичного вирішення так і не отримали.

Дискримінація жінок викликала протест освіченої частини населення, який виражався у публічних виступах юристів, учених, видатних діячів культури, окремих груп жінок, у спробах внести зміни в діюче законодавство, а також у самоорганізацію жінок для відстоювання своїх прав. Етапи, форми й методи

Сам факт об'єднання жінок для захисту своїх інтересів став реакцією на низький їх соціально-правовий статус, небажання влади змінювати патріархальні сімейні відносини, відгуком на потребу нових, соціально-економічних відносин. Це був самостійний пошук шляхів самореалізації і самозахисту.

У другому розділі – «**Етапи, форми й методи просвітницько-педагогічної діяльності жіночих громадських організацій на Півдні України**» визначено етапи, проаналізовано напрями, методи та форми просвітницько-педагогічної діяльності жіночих громадських організацій на Півдні України у другій половині XIX – першій чверті XX століття, здійснено порівняльний аналіз сучасного стану просвітницько-педагогічної діяльності жіночих громадських організацій на Півдні України у ретроспективі з другою половиною XIX – першою чвертю XX століття.

Аналіз просвітницько-педагогічної діяльності жіночих громадських організацій на Півдні України в 1850 – 1925 роках дав змогу визначити чотири етапи цієї діяльності та основні напрями просвітницько-педагогічної роботи жіночих громадських організацій на кожному з них.

Перший етап – початковий (1850 – 1895 рр.) – становлення, саморефлексія, визначення завдань та цілей просвітницько-педагогічної діяльності жіночих громадських організацій. Характерними напрямками роботи на цьому етапі були: благодійний (громадська матеріальна підтримка будь-якої просвітницько-педагогічної діяльності, відкриття притулків, богаділень, лікарень та інших благодійних закладів); просвітницький (залучення органів влади до створення навчальних закладів); педагогічний (відкриття шкіл, приватних жіночих закладів, вищих жіночих курсів). На цьому етапі діяли «Миколаївське жіноче благодійне товариство», «Жіноча видавнича артіль», відділення «Союзу Українок» та ін.

Другий етап – суспільно-інтеграційний (1895 – 1906 рр.) – пошук шляхів взаємодії зі структурами державної влади і партійно-політичної системи. Серед основних напрямів просвітницько-педагогічної діяльності жіночих громадських організацій (окрім благодійного, просвітницького та педагогічного) з'являються видавничий (написання членами організацій різного роду нарисів, оповідань) та громадсько-політичний (утворення політичних союзів; організацій із захисту і покращення долі жінок). У цей період були створені «Жіноче освітнє товариство», «Союз захисту жінок в Одесі» та ін.

Третій етап – суспільно-громадського самовизначення (1906 – 1914 рр.) – формування масового руху з розгалуженою інфраструктурою, що інтегрував різні соціальні верстви жіноцтва, зростання кількості жіночих організацій. На цьому етапі жіночі громадські організації реалізовували такі напрями діяльності, як: громадсько-політичний (створення об'єднань суспільно-політичного, клерикального спрямування, за національною ознакою, за професійними інтересами); благодійний (організація товариств взаємодопомоги); просвітницький (створення товариств на підтримку жіночої освіти); педагогічний (підготовка вчительських кадрів); видавничий (видання тематичних журналів, альманахів, жіночих періодичних видань: «Нова громада», «Село», «Рідний край» та ін.). У ці роки на Півдні України діяли «Литовське жіноче

католицьке товариство», «Гурток російських жінок», «Товариство єврейських жінок» та ін.

Четвертий етап – згорання просвітницько-педагогічної діяльності жіночих громадських організацій (1914 – 1925 рр.). Напрямами роботи просвітницько-педагогічних жіночих громадських організацій були: громадсько-політичний (суспільно-політична діяльність); педагогічний (організація фахових шкіл, майстерень, курсів; відкриття шкіл грамоти для дорослих, читалень, шкіл лікнепу, дитячих садочків); просвітницький (ліквідація неграмотності серед населення регіону через відкриття курсів інструкторів по роботі серед жінок); видавничий (видання часопису «Жіночий вісник», агітаційних матеріалів громадсько-політичного, просвітницького змісту). Під час четвертого етапу на Півдні України діяв лише Жіночий відділ, створений партією більшовиків після революції 1917 року для нагляду за справами, що стосуються жінок.

Основними методами просвітницько-педагогічної діяльності жіночих громадських організацій у другій половині XIX – першій чверті XX століття були бесіди, лекції, доповіді, декламація віршів, диспути, метод прикладу, вправи, привчання, доручення, заохочення та ін.

Найбільш поширеними формами просвітницько-педагогічної діяльності жіночих громадських організацій Півдня України в означений період стали концерти, вистави, поїздки селами і регіонами, курси для безграмотних, агітаційні виступи, уроки делікатних робіт, вишивання, малювання, співи, танці, рукоділля, уроки іноземних мов, гуртки, екскурсії, тематичні виставки, читання художньої літератури, зустрічі з видатними людьми, літературні, музичні, танцювальні вечори, традиційні свята (День матері, День Святого Миколая, Шевченківські свята). Для дорослих організували публічні лекції, читання, різноманітні імпрези, присвячені Т. Шевченку, Г. Сковороді, Лесі Українці та іншим видатним особам, екскурсії по рідному краю.

Проведений порівняльний аналіз діяльності сучасних жіночих громадських організацій в Україні з просвітницько-педагогічною діяльністю жіночих громадських об'єднань у другій половині XIX – першій чверті XX століття засвідчив, що для обох періодів діяльності жіночих громадських організацій спільними є три етапи: перший – початковий (становлення і розвиток, визначення завдань та цілей діяльності); другий – суспільно-інтеграційний (пошук шляхів взаємодії зі структурами державної влади і партійно-політичної системи); третій – суспільно-громадського самовизначення (самовизначення у контексті громадянського суспільства, оволодіння його прийомами і способами діяльності).

Основна відмінність полягає в тому, що сучасні жіночі організації («Надія», «Асоціація жіночих організацій», «Жіноча перспектива», «Херсонський жіночий фонд», «Дія», «Одеський науковий центр жіночих досліджень», «Південноукраїнський центр гендерних проблем», «Центр молодіжних жіночих ініціатив» та ін.), вирішуючи соціальні проблеми, приділяють значно менше

уваги просвітницькій діяльності. Отже, виникає потреба у вивченні та використанні на практиці досвіду жіночих організацій, набутого у другій половині XIX – першій чверті XX століття, в якому просвітницька діяльність посідала чільне місце. Зокрема, в сучасному суспільстві доцільно реалізовувати такі ідеї: відкриття жіночих навчальних закладів («Школа жінки-матері, жінки-дружини», «Інститут сім'ї для дівчат», «Інститут справжніх леді»), організація спільних просвітніх програм та проектів з державними органами влади, тісна співпраця з навчальними закладами регіону та ін.

ВИСНОВКИ

1. Ретроспективний аналіз філософської, історико-педагогічної та науково-педагогічної літератури, вивчення архівних фондів, бібліотечних каталогів, бібліографічних видань періодичної преси дав змогу простежити соціально-політичні передумови виникнення і розвитку жіночого просвітницько-педагогічного руху на Півдні України у другій половині XIX – першій чверті XX століття, до яких належать: відміна кріпосного права, ріст промислового виробництва, соціально-економічні реформи і, як наслідок, розширення сфери професійної праці жінок, що склали економічну основу для самоорганізації жінок і становлення жіночого руху; реформи у сфері освіти, які створили умови для доступу дівчат до початкової і середньої освіти; панування в суспільстві патріархальних поглядів щодо ролі та призначення жінки, зростання її самосвідомості, що спонукало до захисту рівноправ'я статей.

На основі аналізу джерельної бази виявлені соціально-економічні та загальноосвітні чинники становлення та розвитку жіночих громадських організацій на Півдні України.

До соціально-економічних чинників віднесено: відсутність законодавчої бази про охорону материнства і дитинства, трудового законодавства щодо створення належних умов праці для жінок; вкрай обмежена можливість праці жінок на державній та інших службах, поширення демократичних ідей про рівні права жінок з чоловіками і пропагування нових форм сімейних взаємин, заснованих на рівноправ'ї.

Серед загальноосвітніх чинників такі: реформування освітньої сфери, незадовільний матеріальний стан учителів, самодіяльність громадськості в поширенні мережі шкіл внаслідок політики скорочення кількості навчальних закладів, активна діяльність товариства «Просвіта» та інших просвітніх громадських організацій.

2. Визначено чотири етапи просвітницько-педагогічної діяльності жіночих громадських організацій на Півдні України у другій половині XIX – першій чверті XX століття.

Перший етап – 1850 – 1895 рр. – початковий (організаційного становлення, саморефлексії, визначення завдань та цілей просвітницько-педагогічної діяльності жіночих громадських

організацій).

Другий етап – 1895 – 1906 рр. – суспільно-інтеграційний (пошук шляхів взаємодії зі структурами державної влади і партійно-політичної системи). Жіночі громадські організації продовжують свою діяльність з об'єднання жінок, їх самоосвіти, розвитку культури і покращення матеріального становища нужденних, пошуку шляхів взаємодії зі структурами державної влади і партійно-політичної системи.

Третій етап – 1906 – 1914 рр. – суспільно-громадського самовизначення (оволодіння прийомами і способами діяльності, формування масового руху з розгалуженою інфраструктурою, що інтегрував різні соціальні верстви жіноцтва, зростання кількості жіночих організацій).

Четвертий етап – 1914 – 1925 рр. – згорання просвітницько-педагогічної діяльності жіночих громадських організацій. На цей етап припадає початок Першої світової війни (1914), жовтневий переворот (1917), внаслідок яких діяльність жіночих громадських організацій припиняється, а згодом частково відновлюється в умовах розгортання національно-демократичної революції 1917 – 1925 рр. та встановлення радянської влади у Південному регіоні.

Пошук ідентичності – власних цілей та способів впливу на суспільство, власної стратегічної лінії пов'язує три перші етапи просвітницько-педагогічної діяльності жіночих громадських організацій на теренах Південної України в одне ціле і дає змогу говорити про жіночий рух як про соціальне явище, проте четвертий етап кардинально відрізнявся від трьох попередніх згоранням діяльності і підпорядкуванням комуністичній ідеології.

Разом із тим для всіх етапів просвітницько-педагогічної діяльності жіночих громадських організацій на Півдні України у другій половині XIX – першій чверті XX століття тією чи іншою мірою характерні наступні напрями роботи: просвітницький, педагогічний, видавничий, благодійний, громадсько-політичний.

3. Охарактеризовано методи (бесіди, лекції, доповіді, декламація віршів, диспути, метод прикладу, вправи, привчання, доручення, заохочення та ін.) та форми (концерти, вистави, поїздки селами і регіонами, курси для безграмотних, агітаційні виступи, уроки делікатних робіт, вишивання, малювання, співи, танці, рукоділля, уроки іноземних мов, гуртки, екскурсії, тематичні виставки, читання художньої літератури, зустрічі з видатними людьми, літературні, музичні, танцювальні вечори, традиційні свята та ін.) просвітницько-педагогічної діяльності жіночих громадських організацій на Півдні України у другій половині XIX – початку XX століття. За допомогою цих методів та форм здійснювалася просвіта жіноцтва, відбувалось ознайомлення з українською спадщиною, формувалися позитивні якості особистості, естетичний смак і любов до прекрасного, закликали до об'єднання української нації тощо.

4. Здійснено порівняльний аналіз просвітницько-педагогічної діяльності сучасних жіночих

громадських організацій в Україні з тими, що діяли у другій половині XIX – першій чверті XX ст. Обидва періоди діяльності жіночих громадських організацій охоплюють такі етапи: початковий; суспільно-інтеграційний; суспільно-громадського самовизначення.

Четвертий етап – згортання просвітницько-педагогічної діяльності жіночих громадських організацій – мав місце лише у просвітницько-педагогічній діяльності жіночих громадських організацій на Півдні України у досліджуваній період. Згортання діяльності жіночих громадських організацій зумовлене тим, що в 20-х роках XX століття вона була офіційно визнана як непотрібна.

Вищезазвані напрями роботи (просвітницький, педагогічний, видавничий, благодійний, громадсько-політичний) характерні й для діяльності сучасних жіночих громадських організацій. Реалізуються ці напрями через упровадження освітніх програм, навчальних планів, читання лекцій у навчальних закладах; надання юридичної, матеріальної і соціальної допомоги жінкам; організацію публічних дебатів, публікацій у періодичній пресі тощо.

Визначено, що цілі, завдання та способи впливу на суспільство жіночих громадських організацій у ретроспективі та сучасних багато в чому споріднені за напрямками, методами та формами діяльності, різниця є в засобах цього впливу. Сучасні жіночі організації мають значно ширший вибір засобів (у т. ч. і комунікаційних) впливу на суспільство і громадськість, перед ними відкритий всесвітній простір, доступ до багаточисельних міжнародних жіночих організацій.

Виявлено перспективи реалізації ідей та досвіду просвітницько-педагогічної діяльності жіночих громадських організацій на Півдні України у другій половині XIX – першій чверті XX століття сучасними жіночими громадськими організаціями (відкриття жіночих навчальних закладів («Школа жінки-матері, жінки-дружини», «Інститут сім'ї для дівчат», «Інститут справжніх леді»), організація спільних просвітніх програм та проєктів з державними органами влади, тісна співпраця з навчальними закладами регіону тощо), взаємостосунки яких можуть стати предметом подальшого наукового пошуку.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації

1. Сав'юк А.М. Місце жінки в просвітницькій діяльності громадських організацій на Півдні України в кінці XIX – першій чверті XX століття / А. М. Сав'юк // Наукові праці: Серія: Педагогічні науки: [наук.-метод. журнал] / гол. ред. Клименко Л. П. – Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008. – Вип. 84. – С. 126 – 131.

2. Сав'юк А.М. Просвітницька діяльність жіночих громадських організацій на Херсонщині й Миколаївщині: історія та сучасність / А. М. Сав'юк // Педагогічні науки : зб. наук. пр. – Херсон, 2008. – Вип. 47. – С. 48 – 53.

3. Сав'юк А.М. Розгортання просвітницько-педагогічної діяльності жіночих громадських організацій на Півдні України (II половина XIX – перша чверть XX ст.) / А. М. Сав'юк // Педагогічні науки : зб. наук. пр. – Херсон, 2008. – Вип. 48. – С. 34 – 38.

4. Сав'юк А.М. Просвітницька діяльність благодійних жіночих громадських організацій на Півдні України в II половині XIX – на початку XX століття / А. М. Сав'юк // Наукові праці. Серія: «Педагогіка, психологія і соціологія» : зб. наук. пр. / відп. ред. П. В. Стефаненко. – Донецьк, 2009. – Вип. 4 (146). – С. 80 – 85.

5. Сав'юк А.М. Соціально-правовий статус жінок на Півдні України як передумова створення жіночих громадських організацій (II половина XIX – перша чверть XX століття) / А. М. Сав'юк // Педагогічні науки : зб. наук. пр. – Херсон, 2011. – Вип. 59. – С. 49 – 54.

6. Сав'юк А.М. Основні напрями просвітницької діяльності жіночих громадських організацій на Півдні України (кінець XIX століття – перша чверть XX століття) / А. М. Сав'юк // Педагогічні науки : зб. наук. пр. – Херсон, 2011. – Вип. 60. – С. 24 – 28.

7. Сав'юк А.М. Соціально-педагогічні чинники розвитку просвітницької діяльності жіночих громадських організацій на Півдні України (кінець XIX – перша чверть XX ст.) / А. М. Сав'юк // Педагогічний альманах : зб. наук. пр. / редкол.: В. В. Кузьменко (голова) [та ін.]. – Херсон, 2011. – Вип. 12, ч. 2. – С. 275 – 282.

8. Savjuk A.M. The stages of women's NGOs' education and teaching activities in southern Ukraine (the second half of XIX - the first quarter of XX century) / A.M. Savjuk // Педагогічний альманах : зб. наук. пр. / редкол.: В. В. Кузьменко (голова) [та ін.]. – Херсон, 2013. – Вип. 17. – С. 290 – 294.

9. Просвітницько-педагогічна діяльність жіночих громадських організацій на Півдні України: історія і сьогодення / А. М. Сав'юк // Педагогічний альманах : зб. наук. пр. / редкол.: В. В. Кузьменко (голова) [та ін.]. – Херсон, 2013. – Вип. 18. – С. 289-295.

Опубліковані праці апробаційного характеру

10. Сав'юк А.М. Особливості управління жіночими громадськими організаціями на Півдні України у другій половині XIX – першій чверті XX століття / А.М. Сав'юк // Державно-громадське управління сучасним закладом освіти : матеріали четвертої обл. наук.-метод. конф. (м. Херсон, 14 грудня 2010 р.) / за ред. Жорової І. Я., Петрова В. Ф., Товстухи К. М. – Херсон, 2010. – С. 191 – 194.

11. Сав'юк А.М. Форми співпраці жіночих громадських просвітніх організацій на Півдні України з

навчальними закладами регіону (кінець XIX – перша чверть XX ст.) / А. М. Сав'юк // Гендерна освіта в Україні: теоретичні та праксеологічні аспекти реалізації : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 24 листопада 2012 р.) / наук. ред. Висоцька О. Є. – Дніпропетровськ: «Роял Принт», 2012. – С. 236 – 243.

12. Сав'юк А.Н. Роль женских просветительных общественных организаций в формировании социально-активной и инициативной женщины-личности на Юге Украины в конце XIX – первой четверти XX века / А. Н. Сав'юк // Педагогические основы становления субъектности в образовательном пространстве: проблема, поиск, решение : сб. науч. тр. участников Международ. науч.-практ. конф. (г. Биробиджан, 19–20 дек. 2012 г.) / под ред. Р. К. Серёжниковой. – Биробиджан, 2012. – С. 258 – 261.

*Опубліковані праці, які додатково відображають
наукові результати дисертації*

13. Слюсаренко Н. В. Роль жіноцтва в освітніх процесах України кінця XX століття / Н. В. Слюсаренко, А. М. Сав'юк // Наукові праці. Серія: «Педагогіка, психологія і соціологія» : зб. наук. пр. / відп. ред. П. В. Стефаненко. – Донецьк, 2008. – Вип. 2 (133). – С. 60 – 65.

14. Сав'юк А.М. Основні напрями просвітницької діяльності жіночих громадських організацій на Півдні України (кінець XIX – перша чверть XX ст.) / А. М. Сав'юк // Таврійський вісник освіти: [наук.-метод. журнал] / гол. ред. Зубко А. М. – Херсон : Вид-во КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2012. – № 1 (37). – С. 11 – 16.

АНОТАЦІЯ

Сав'юк А. М. Просвітницько-педагогічна діяльність жіночих громадських організацій на Півдні України в другій половині XIX – першій чверті XX століття. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, МОН України. – Тернопіль, 2013.

У дисертації проаналізовано діяльність жіночих громадських організацій на Півдні України; розкрито історичні передумови становлення та розвитку жіночих громадських організацій на Півдні України; визначено етапи та проаналізовано напрями їх діяльності у другій половині XIX – першій чверті XX століття; охарактеризовано зміст, методи та форми просвітницько-педагогічної діяльності жіночих ініціатив на Півдні України в окреслений період; здійснено порівняльний аналіз сучасного стану просвітницько-педагогічної діяльності жіночих громадських організацій на Півдні України з досягненням жіночих ініціатив у контексті проведеного дослідження. Виявлено перспективи реалізації ідей досвіду просвітницько-педагогічної діяльності жіночих громадських організацій на Півдні України у другій половині XIX – першій чверті XX століття сучасними жіночими громадськими організаціями.

Ключові слова: жіночі громадські організації, просвітницько-педагогічна діяльність, етапи, напрями, зміст, методи, форми, Південь України.

АННОТАЦІЯ

Савьюк А.Н. Просветительско-педагогическая деятельность женских общественных организаций на Юге Украины во второй половине XIX – первой четверти XX века. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка, МОН Украины. – Тернополь, 2013.

В диссертации осуществлен ретроспективный анализ просветительско-педагогической деятельности женских общественных организаций на Юге Украины во второй половине XIX – первой четверти XX века. На основе изучения и обобщения материалов определенных групп источников выявлены социально-экономические и общекультурные факторы становления и развития женских общественных организаций на Юге Украины, охарактеризован социально-правовой статус женщин в законодательной и нормативно-правовой базе. Установлено, что в этом регионе вследствие его поликультурности и мультинациональности женские общественные организации разделялись за национальной и религиозной принадлежностью, а также за профессиональными интересами, что обусловило специфику общественных движений.

Выяснено, что во второй половине XIX века становление женского движения в Украине осуществлялось на фоне качественно новых в истории социально-экономических и политических процессов (отмена крепостного права, рост промышленного производства, социально-экономические реформы, реформы в сфере образования и др.). Выяснено, что во второй половине XIX века развитие просветительско-педагогической деятельности женских общественных организаций на Юге Украины происходило под влиянием нескольких социально-экономических (отсутствие законодательной базы по охране материнства и детства, трудового законодательства по созданию надлежащих условий труда для женщин; крайне ограниченная возможность труда женщин на государственной и других службах, распространение демократических идей о равных правах женщин с мужчинами и пропаганда новых форм семейных отношений, основанных на равноправии) и общеобразовательных (реформирование образовательной сферы, неудовлетворительное материальное положение учителей, самодеятельность общественности в распространении сети школ вследствие политики сокращения количества учебных заведений, активная деятельность просветительских общественных организаций) факторов.

Обосновано, что дискриминация женщин вызвала протест образованной части населения, который выразался в публичных выступлениях юристов, ученых, выдающихся деятелей культуры, отдельных групп женщин с попыткой внести изменения в действующее законодательство, а также в самоорганизацию женщин для отстаивания своих прав. Сам факт объединения женщин для защиты своих интересов стал реакцией на низкий социально-правовой статус, нежелание властей менять патриархальные семейные отношения, откликом на потребность новых, социально-экономических отношений. Это был самостоятельный поиск путей самореализации и самозащиты.

В работе определены четыре этапа просветительно-педагогической деятельности женских общественных организаций на Юге Украины во второй половине XIX – первой четверти XX века. Первый этап – 1850–1895 годы – начальный (организационного становления, определения задач и целей просветительно-педагогической деятельности женских общественных организаций). Второй этап – 1895–1906 годы – общественно-интеграционный (поиск путей взаимодействия со структурами государственной власти и партийно-политической системы). Третий этап – 1906–1914 годы – общественно-политического самоопределения (овладение приемами и способами деятельности, формирование массового движения с разветвленной инфраструктурой). Четвертый этап – 1914–1925 годы – сворачивание просветительно-педагогической деятельности женских общественных организаций.

Обнаружено, что для всех этапов просветительно-педагогической деятельности женских общественных организаций на Юге Украины во второй половине XIX – первой четверти XX века в той или иной степени характерны следующие направления работы: просветительский, педагогический, издательский, благотворительный, общественно-политический.

Охарактеризованы методы (беседы, лекции, доклады, декламация стихов, диспуты, метод примера, упражнения, приучения, поручения, поощрения и др.) и формы (концерты, спектакли, поездки по селам и регионами, курсы безграмотных, агитационные выступления, уроки деликатных работ, вышивание, рисование, пение, танцы, рукоделие, уроки иностранных языков, кружки, экскурсии, тематические выставки, чтение художественной литературы, встречи с выдающимися людьми, литературные, музыкальные, танцевальные вечера, традиционные праздники и др.) просветительно-педагогической деятельности женских общественных организаций на Юге Украины во второй половине XIX – начале XX века.

Проведен сравнительный анализ деятельности современных женских общественных организаций в Украине с теми, что существовали во второй половине XIX – первой четверти XX века. Выявлены перспективы реализации идей опыта просветительно-педагогической

деятельности женских общественных организаций на Юге Украины во второй половине XIX – первой четверти XX века современными женскими общественными организациями.

Ключевые слова: женские общественные организации, просветительско-педагогическая деятельность, этапы, направления, содержание, методы, формы, Юг Украины.

ANNOTATION

Savjuk A.M. Educational and teaching activities of women's NGOs in the South of Ukraine in the second half of XIX – the first quarter of XX century. – On the right of manuscript.

The dissertation for obtaining a scientific degree of the Candidate of Pedagogical Sciences in speciality 13.00.01 – General Pedagogics and History of Pedagogics. – Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ministry of Education of Ukraine. – Ternopil, 2013.

In the dissertation a thorough analysis of women's NGOs in the South of Ukraine has been made; the historical background of the formation and development of women's organizations in the South of Ukraine is revealed; the stages are defined and the directions of their activity in the second half of XIX – the first quarter of the XX century are analyzed; the content, methods forms and of the educational activities of Women's Initiatives in Southern Ukraine in the outlined period are described; the comparative analysis of the current state of education and teaching activities of women's NGOs in Southern Ukraine with the achievement of women's initiatives in the context of the study is made. The prospects of experience in educational activities of women's NGOs in the South of Ukraine in the second half of XIX – the first quarter of the XX century by modern women's NGOs are identified.

Keywords: women's NGOs, educational and teaching activities, stages, lines, content, methods, forms, South Ukraine.

Підписано до друку 14.05.2013 р.

Формат 60x84/16.

Папір друк. Друк офсетний.

Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.

Наклад 100 прим. Зам. № 475

Віддруковано у видавничому центрі «Вектор»

46018, м. Тернопіль, вул. Кривоноса, 2 б,

Тел. 8 (0352) 40-08-12

8 (0352) 40-00-63

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції серія ТР № 33 від 06 грудня 2007 р.
СПД Созанський А.М.